

Länsstyrelsen
Skåne

Skyddsvärda träd i Skåne

– Inventeringsrapport 2006-2009

Titel: Skyddsvärda träd i Skåne
Utgiven av: Länsstyrelsen i Skåne län
Författare: XXXXXXX XXXXXXXXXXXX
Beställning: Länsstyrelsen Skåne
Naturskyddsensheten
205 15 Malmö
Telefon 040-25 20 00
www.lansstyrelsen.se/skane
Copyright: Länsstyrelsen Skåne
Diarienummer: XXXXXXXX
ISBN: xxx-xx-xxxxx-xx-x
Rapportnummer: xxxx:xx
Layout: Leo A. Sörlin
Tryckeri, upplaga: Länsstyrelsen Skåne, XXX ex
Tryckår: 2013
Omslagsbild: Leo A. Sörlin

Förord

Mellan fem och tio procent av arterna i Sverige bedöms vara hotade eller missgynnade, det vill säga att deras överlevnad på sikt inte är säkrad. Med syftet att åstadkomma en gynnsam bevarandestatus för rödlistade arter och deras livsmiljöer, upprättar Naturvårdsverket särskilda åtgärdsprogram. *Åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet* förväntas ha positiva effekter för 400 rödlistade arter. En förutsättning för att dessa effekter ska komma till stånd är att markägare och allmänhet visar intresse för och vill vara med om att värna om träden.

Vi vill säga ett stort tack till alla dessa markägare och allmänhet som verkligen har visat intresse och välvilligt släppt in oss på sina tomter och tipsat om gamla träd. Tack går också till Naturvårdsverket som genom satsningen på *Åtgärdsprogram för hotade arter* möjliggjort inventeringen.

Att åtgärder nu har kommit igång i Skåne är också markägarnas och Naturvårdsverkets förtjänst. Vi hoppas att fler markägare anmäler sitt intresse för åtgärder som gynnar värdefulla trädmiljöer och att Naturvårdsverket har mer att bistå med, så att vi framöver kan gynna fler livsmiljöer och säkra fler arters trivsel och överlevnad.

De viktiga landskap som genom denna omfattande inventering nu utkristalliseras, måste vi alla anstränga oss för att behålla för framtida generationer.

Länsstyrelsen i Skåne län 2009.

Göran Tunhammar, *Landshövding*

Innehåll

FÖRORD	3
SUMMARY	5
SAMMANFATTNING	6
INLEDNING	X
Trädens naturvärden	X
Träden och människor	X
Hur allt började	X
Förutsättningarna	X
Åtgärdsprogram – ÅGP	X
INVENTERINGEN	X
Intressanta träd	X
Flygbildstolkning	X
Insamling och hantering av data	X
Felkällor	X
Avgränsningar	X
SKYDDSVÄRDA TRÄD I SKÅNE	X
ALLMÄNNA RESULTAT	X
Trädslagsfördelning	X
Ädellövträden	X
Igenväxning	X
Vitalitet	X
Hålträd	X
Storleksfördelning	X
De skånska rekordträden	X
TRÄD I KOMMUNERNA	X
Bjuv	X
Bromölla	X
Burlöv	X
Båstad	X

Eslöv	X
Helsingborg	X
Hässleholm	X
Höganäs	X
Hörby	X
Höör	X
Klippan	X
Kristianstad	X
Kävlinge	X
Landskrona	X
Lomma	X
Lund	X
Malmö	X
Osby	X
Perstorp	X
Simrishamn	X
Sjöbo	X
Skurup	X
Staffanstorps	X
Svalöv	X
Svedala	X
Tomelilla	X
Trelleborg	X
Vellinge	X
Ystad	X
Åstorp	X
Ängelholm	X
Örkelljunga	X
Östra Göinge	X

HUR BEVARAR VI GAMLA TRÄD?	X
ENSKILDA TRÄD	X
Igenväxta träd kan frihuggas	X
Framtidens vidkroniga träd kan skapas	X
Minska riskerna för trädskjukdomar	X
Överbrygga generationsglapp.	X
Medvetenheten kan öka	X
TRÄD I LANDSKAPET	X
Ekhistoria	X
Restaurering och plantering.	X
Mångbruk bra för eklandskap	X
Samverkan på landskapsnivå kan vara fruktbart	X
Landskapsekologi vid planering av markanvändning	X
Landskapets historia och biologiska kulturarv	X
TRÄD PÅ JORDBRUKSMARK.	X
Diversifiering och betesplanering	X
Igenväxta betesmarker kan restaureras.	X
Att utnyttja miljöersättningarna rätt.	X
TRÄD I SKOGEN.	X
Bättre och mer kostnadseffektiv naturvårdshänsyn	X
Arealen ädellövskog kan öka	X
TRÄD PÅ GÅRD, I STAD OCH SAMHÄLLE.	X
Kommunal planering kan utvecklas	X
För bättre rekreation och folkhälsa.	X
Skötselplaner för kyrkogårdar, alléer och parker	X
Säkerhetsbeskrining i stället för avverkning	X
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER INOM PROJEKTET	X
ÖVRIGT UTFÖRT INOM PROJEKTET	X
Finansiella bidrag	X
RESTERANDE OCH FORTSATT ARBETE.	X

LITTERATUR	X
APPENDIX 1	X
APPENDIX 2	X

Summary

- Rapporten sammanfattar två och ett halvt års inventering av skyddsvärda träd i Skåne. Tio personer som deltagit i projektet står för en arbetsinsats om tio årsarbetskrafter.
- I genomsnitt har 82 träd inventerats per dag.
- Alla träd inom inventerade områden om minst 80 cm stamdiameter i brösthöjd och alla påträffade hålträd med en stamdiameter om minst 40 cm har registrerats, liksom samtliga hamlade träd.
- **53 356** skyddsvärda träd har registrerats vid inventeringen under åren 2006-2009.
- **83 %** utgörs av ädellövträd. Eken är med sina 20 067 registrerade träd det vanligaste trädslaget i inventeringen.
- **13 869** registrerade träd (**26 %**) har en diameter om minst en meter varav **7 147** är ekar (**36 %**).
- Flest skyddsvärda träd har registrerats inom Lunds kommun med **4 976** registrerade träd.
- Flest ekar har registrerats inom Klippans kommun. (**2 134 st**).
- **58 %** av alla registrerade träd har noterade håligheter.
- **26 %** av alla registrerade träd är hålträd med en stamdiameter mellan 40 och 79 cm.
- **15 %** av de registrerade ekarna har noteringar om akut åtgärdsbehov p.g.a. igenväxning av sly och träd. **28 %** behöver åtgärder inom tio års tid. Genom länsstyrelsens ÅGP-projekt omfattas hittills omkring 600 ekar av avtal om frihuggning. Arbetet med denna angelägna uppgift kommer att fortskrida också efter avslutandet av detta projekt.
- Projektet har under tiden det pågått förbrukat **9 363 000** kronor. Fördelat på antalet inventerade träd blir det 175 kronor per träd.
- Bevarandet av miljöer med gamla träd kan förbättras genom ökad kunskap hos markägare och förvaltare om dessa miljöers värden, genom frihuggning och restaurering, genom samverkan på myndighetsnivå, genom att kommunal planering utvecklas och genom planering av åtgärder med landskapsekologiskt perspektiv.

Sammanfattning

- Rapporten sammanfattar två och ett halvt års inventering av skyddsvärda träd i Skåne. Tio personer som deltagit i projektet står för en arbetsinsats om tio årsarbetskrafter.
- I genomsnitt har 82 träd inventerats per dag.
- Alla träd inom inventerade områden om minst 80 cm stamdiameter i brösthöjd och alla påträffade hålträd med en stamdiameter om minst 40 cm har registrerats, liksom samtliga hamlade träd.
- 53 356 skyddsvärda träd har registrerats vid inventeringen under åren 2006-2009.
- 83 % utgörs av ädellövträd. Eken är med sina 20 067 registrerade träd det vanligaste trädslaget i inventeringen.
- 13 869 registrerade träd (26 %) har en diameter om minst en meter varav 7 147 är ekar (36 %).
- Flest skyddsvärda träd har registrerats inom Lunds kommun med 4 976 registrerade träd.
- Flest ekar har registrerats inom Klippans kommun. (2 134 st).
- 58 % av alla registrerade träd har noterade håligheter.
- 26 % av alla registrerade träd är hålträd med en stamdiameter mellan 40 och 79 cm.
- 15 % av de registrerade ekarna har noteringar om akut åtgärdsbehov p.g.a. igenväxning av sly och träd. 28 % behöver åtgärder inom tio års tid. Genom länsstyrelsens ÅGP-projekt omfattas hittills omkring 600 ekar av avtal om frihuggning. Arbetet med denna angelägna uppgift kommer att fortskrida också efter avslutandet av detta projekt.
- Projektet har under tiden det pågått förbrukat 9 363 000 kronor. Fordelat på antalet inventerade träd blir det 175 kronor per träd.
- Bevarandet av miljöer med gamla träd kan förbättras genom ökad kunskap hos markägare och förvaltare om dessa miljöers värden, genom frihuggning och restaurering, genom samverkan på myndighetsnivå, genom att kommunal planering utvecklas och genom planering av åtgärder med landskapsekologiskt perspektiv.

Inledning

Trädens naturvärden

Gamla, grova och håliga träd bär ofta en mycket stor biologisk mångfald. I barkens skrovliga skrymslen och vrår med varierande mikroklimat finner olika mossor och lavar sina speciella livsmiljöer. Vissa svampar bildar mykorrhiza med trädens rötter i ett symbiosförhållande, medan andra, som rötsvampar, långsamt bryter ned trädens ved. Den murkna veden tillsammans med svamparnas mycel blir sedan föda åt en mängd olika skalbaggsarters larver. Så småningom bildas håligheter i träden, där det på botten ofta finns mulm bestående av mer eller mindre finfördelad murken ved samt svamp- och fågelborester m.m.

Mulmträd hyser ofta en mycket rik fauna av insekter och andra småkryp. Detta beror på att det i trädens håligheter uppstår olika mikroklimat med varierande fukt-, ljus- och temperaturförhållanden, som skapar livsmiljöer för skilda arter. Håliga träd är också viktiga miljöer för fåglar som boträd och inte sällan har fladdermöss sina dagvisten eller kolonier i dem. Förekomst av gamla och håliga träd är därför en viktig indikator på miljöer med hög biologisk mångfald. Gamla ekar intar med den stora artrikedomen som är kopplad till dem en särställning i detta sammanhang.

Träd och människor

Gamla träd har stora värden också på andra sätt, då de t.ex. berättar om hur marker sköts under långa tider. Träden är således viktiga för landskapet också ur kulturhistorisk synvinkel. Slättens många alléer, varav de äldsta tillkom för ca 300 år sedan, är ett exempel som också ger landskapet variation och skönhet. Vi är många som har en fascination och vördnad för stora och gamla träd och man känner ofta: Tänk om träden kunde berätta om allt som skett under deras levnad? Denna känsla har kanske delvis sina rötter i gamla berättelser och sägner om träd, t.ex. om vårdträd som skyddade gård och invånare, så länge träden frodades och inte skadades, eller

att vissa träd hade magiska krafter och kunde avvärja onda makter och sjukdomar. Människors förhållande till träd genom historien ska inte avhandlas i denna rapport, men för den intresserade kan fördjupade studier i ämnet göras t.ex. i boken *Skånska Jätteträd*.

Hur allt började

I samband med en inventering av eklandskapet i Östergötland och de fördjupade studier som där gjordes rörande lavfloran och insektsfaunan, uppdagades de gamla och håliga trädens stora betydelse för biologisk mångfald i landskapet. Denna bild förstärktes också av rödlistans tillkomst, där en stor del av de rödlistade arterna visade sig vara beroende av död ved och gamla grova träd.

År 1994 fick Länsstyrelsen Östergötland uppdraget från Naturvårdsverket att utveckla en miljöövervakningsmetod för gamla ekar och eklandskap. Detta blev ytterligare en bekräftelse på de gamla trädens betydelse. Därmed väcktes tanken på en täckande inventering av alla grova och håliga träd. En första försöksverksamhet startade vintern 1997/1998 med en inventering av ekar i Östergötland. I Skåne kom projektet igång år 2006.

Förutsättningarna

Det har funnits några viktiga förutsättningar för att den omfattande inventeringen av grova och håliga träd skulle kunna genomföras i Skåne. Först måste nämnas 10 inventerare (se *Appendix 2*) som trotsade regn, snö och kyla under den tid inventeringen genomfördes – för all del, det var nog en del vårsoliga ekbackar och färgspråkande höstdagar också – och som samlade in all data, som ska ligga till grund för det naturvårdsarbete som i framtiden ska utföras. En annan grundförutsättning var möjligheten att finansiera projektet genom Naturvårdsverkets satsning på Åtgärdsprogram för hotade arter.

Skåne hade dock inte varit där det är idag, med avseende på kännedom om var de värdefulla träden finns, om inte länsstyrelsen tidigt insett det stora värdet av denna kunskap och gett inventeringen

hög prioritet. Den sammanlagda arbetsinsatsen från de tio personer som arbetat inom projektet under åren 2006-2009 uppgår till ca tio årsarbetskrafter.

Åtgärdsprogram – ÅGP

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet skrevs under 2004 av Björn Risinger och Olle Höjer för Naturvårdsverket. I denna rapport står följande: ”Åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet förväntas ha positiva effekter för över 400 rödlistade arter.” Där står vidare:

”En stor del av det gröna kulturarvet tillvaratas om myndigheter i samverkan med markägare, ideella organisationer och andra aktörer prioriterar skydd och vård av de utpekade trädmiljöerna. Detta kan bidra till att miljö kvalitetsmålen ’Levande skogar’, ’Ett rikt odlingslandskap’ och ’God bebyggd miljö’ uppnås. Åtgärdsprogrammet bedöms även kunna utgöra ett komplement till den bevarandestrategi som Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen utarbetar inom ramen för regeringsuppdrag angående långsiktigt skydd av värdefulla naturområden på skogsmark.”

Åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet sträcker sig till 2014.

Huvudeffekt mål

- Bevarandestatusen på de skyddsvärda träden höjs och den långsiktiga överlevnaden för de arter som är knutna till dem ökas.

Andra deleffekt mål

- Trädkontinuitet.
- Levnadsmiljöer.
- Bättre kunskap hos markägare när det gäller träd – trädvård och trädens roll som livsmiljö.
- Att underlaget används och underlättar beslut i dispens-, samråds- och remissärenden m.m.

- Att bedömning och prioritering görs efter underlaget vid ansökningar – inte bara om ÅGP-pengar, utan även om andra eventuella bidrag och ersättningar för åtgärder och restaureringar – så att de hamnar där de behövs mest.
- Att viktiga spridningskorridorer i form av alléer kan bevaras och skapas i samarbete med Vägverket.

Förutsättningar för att uppnå målen

Om effektmålen ska kunna nås krävs att medel avsätts framöver så att ett fortsatt regionalt arbetet med åtgärdsprogrammet kan följa sedan projektet avslutats. Trädvärden måste prioriteras högt och beaktas ur såväl rumsligt som tidsmässigt perspektiv i arbete som rör områdesskydd och förvaltning. Resurser för rådgivning om naturvårdsinriktad skötsel av skyddsvärda träd, liksom för att stimulera åtgärder utanför skyddade områden, kommer också att behövas. Det är dessutom av största vikt att kunskapsunderlaget fortsättningsvis kan kompletteras, så att prioriteringar av åtgärder kan göras på landskapsnivå.

Kunskapsläget är i och med gjord inventering klart förbättrat. Riktade åtgärder måste nu ske. Det finns ett flertal färdiginventerade områden med bedömningen att åtgärdsbehov föreligger. Detta skulle kunna åtgärdas om markägarekontakt tas.

Inventeringen

Intressanta träd

Metoden från 1994 för miljöövervakning av ekmiljöer utvecklades 1998 till att omfatta gamla, grova och håliga träd av alla trädslag. Metoden skiljer sig med avseende på kriterier för ”intressanta träd” något från Åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet (2004).

Vi ville få kunskap om var och hur många grova träd med en stamomkrets om minst 250 cm (0,8 m i stamdiameter) det finns i Skåne. Det var vidare angeläget att registrera alla träd ner till 0,4 m i stamdiameter med observerade håligheter samt hamlade träd. Det är dessa träd som i den fortsatta texten benämns som *registrerade träd* alternativt *skyddsvärda träd*.

Därutöver har alla träd med stamdiameter 0,5-0,79 m och utan observerade håligheter räknats i de inventerade områdena, då dessa utgör potentiella ersättningsträd till de gamla träden. Även en del enskilda alléer har registrerats i ett eget system med linjer. Alléer längs allmänna vägar har dock inte ingått i projektets inventering.

Flygbildstolkning

Hela länet tolkades med hjälp av flygbilder där områden som bedömdes kunna innehålla intressanta träd markerades. Urvalet gjordes med utgångspunkt från förekomst av:

- Stora lövträdskronor.
- Åldersmässigt blandade lövbestånd.
- Äldre lövbestånd.
- Lövbestånd i branter.
- Lövträd i gårdsmiljöer, parker, alléer, kyrkogårdar etc.
- Lövträd i ängs- och betesmarker.

Tolkningsresultatet stämades sedan av mot andra relevanta inventeringar. I metodiken ingick också för inventerarna att komplettera med områden som observerades i fält om sådana förbisettes vid flygbildstolkningarna.

Insamling och hantering av data

Fältarbetet utfördes under hela året, med vissa avbrott under sommarsemestrarna. Inventerarna besökte framtolkade områden och prickade in fynd av skyddsvärda träd i medhavd handdator innehållandes programmet ArcPAD. Utöver mätning av stamomkrets eller stamdiameter gjordes bedömning av träden och deras omgivning utifrån en rad parametrar enligt mätprogram nedan. Därutöver räknades förekommande ersättarträd till de gamla träden. Uppgifterna matades in i en databas.

Huvudsakligen består datan av två GIS-skikt: Ett punktskikt och ett polygonskikt, men även ett linjeskikt innehållande allé- och trädtradsdata finns med. I punktskiktet finns information om varje enskilt träd och i polygonerna är beskrivet hur många ersättarträd som förekommer inom ytan och ofta kommentarer om vegetationen m.m. Linjeskiktet beskriver en rad med träd, exempelvis en allé, med bl.a. trädart, diameterspann och biotopvärde. Metodiken är beskriven i *Appendix 1*.

Felkällor

Inventeringen gör inte anspråk på att ge en hundra procentig bild av verkligheten. Materialet är därför behäftat med brister i viss utsträckning. Dessa brister kan bestå i att träd ibland artbestämts fel, då inventeringen till stora delar utförts under den del av året när träden varit avlövide. Ibland har två sammanvuxna träd bedömts som ett träd. Håligheter i träden – särskilt högt belägna sådana – har heller inte alltid kunnat observeras.

Det finns ett mörkertal för skyddsvärda träd i barrskogsområden, eftersom dessa inventerats i mycket begränsad omfattning. Här kan därför finnas dolda och igenväxta gamla träd med starkt reducerad krona, vilka inte upptäckts vid flygbildstolkningen. Dessa svagheter och ojämnheter i inventeringen har dock marginell betydelse för den stora mängd träddata och information för naturvårdsarbetet på landskapsnivå som inventeringen genererat.

Det finns flera områden som enligt flygbildstolkning är intressanta områden och inritade i polygonform, men som inte blivit in-

venterade under projekttiden. Dessa områden kan komma att bli aktuella för kompletterande inventeringar vid nya ärenden angående exempelvis ansökningar av ÅGP-bidrag.

Avgränsningar

Under inventeringsarbetet besöktes oftast inte marker där träd redan inventerats och koordinatsatts inom andra inventeringar. Även andra områden där skyddsvärda träd redan mätts in och lägesbestämts kom att utgå – förutsatt att det gick att bilda sig en uppfattning om bevarandestatus och att denna var någorlunda god. Träd inventerades fullständigt endast om de tillhörde någon av följande kategorier:

- Träd med stammar om minst 80 cm i diameter på smalaste stället, räknat från brösthöjd och nedåt.
- Döda stående träd med en stamdiameter på minst 40 cm, räknat från brösthöjd och nedåt.
- Döda liggande träd med en stamdiameter på minst 40 cm, mätt vid basen.
- Hålträd med en stamdiameter på minst 40 cm.
- Hamlade träd oavsett stamdiameter.

Så kallade ersättarträd, d.v.s. trädindivider som har möjlighet att utvecklas till jätteträd i framtiden, räknades endast in om de befann sig i diameterintervallet 50-79 cm. Inga andra uppgifter än art och antal registrerades.

Arbetet kom att i huvudsak begränsas till följande prioriterade miljöer:

- Parker och kyrkogårdar.
- Gårdsmiljöer.
- Alléer.
- Kulturmarker med gamla eller grova ekar och/eller bokar.
- Lövängar eller andra miljöer med hamlade träd.

Slutna bokmiljöer och alkärr inventerades normalt inte även om inslaget av hålträd, lågor och högstubbar var betydande.

Skyddsvärda träd i Skåne

Allmänna resultat

Flygbildstolkning och inventering har gett en tydlig bild av att den största andelen av de skyddsvärda lövträden idag finns kvar i kulturlandskapets gamla ängar och hagar, kring gårdar och gods, i alléer, parker och på kyrkogårdar. Det finns dock ett mörkertal – framför allt avseende gran och tall – genom att man inte aktivt sökt efter dessa inne i större barrskogsbestånd eller som inte upptäckts vid flygbildstolkning.

Trädslagsfördelning

Totalt har ca **53 256** träd registrerats vid inventeringen under åren 2006-2009. De tre mest frekvent förekommande trädslagen i materialet utgörs i fallande ordning av ek, bok och lind. Tillsammans uppgår de till **39 375** träd och utgör **74 %** av alla registrerade träd.

Ädellövträden

Ädellövträden – d.v.s. alm, ask, avenbok, bok, ek, fågelbär, lind och lönn – uppgår tillsammans till **45 577** träd eller närmare **86 %**. I mångt och mycket sammanfaller landskapsavsnitt, med avseende på ekförekomster, med tidigare utpekade värde-trakter för ädellöv i länet. (**Hänvisning Litt?**) Med utgångspunkt från kunskap om värdekärnor av ek och deras artinnehåll samt förekomsten av grova och håliga träd, togs värde-trakterna fram som ett instrument för att styra naturvårdsarbetet mot de ekologiskt mest intressanta landskapsavsnitten, med avseende på framför allt ekmiljöer. Denna rapport blir ett underlag för framtida revidering av värde-trakterna.

Igenväxning

En viktig del av inventeringen har varit att bedöma graden av igenväxning kring träden. Särskilt missgynnad av igenväxning bedöms

eken vara, där 43 % av totalt 20 067 ekar har noterats som mer eller mindre igenväxta med träd eller sly.

Vitalitet

Bedömning av trädens vitalitet har huvudsakligen gjorts med utgångspunkt från hur stor del av kronan som haft skottbildning. Träd med mer än 50 % levande krona har klassats som levande. Det är således träd – där en påtaglig andel av kronan saknas, alternativt är död – som klassats som döende. 89 % av alla registrerade träd har med utgångspunkt från klassificeringssystemet bedömts levande och 4 % utgörs av stående döda träd.

Att igenväxning och igenplantering med gran ute i markerna är ett hot mot de gamla träden framgår inte minst då man studerar vitalitet kontra miljö för grova ekar. Procentandelen döende och döda ekar är åtminstone dubbelt så hög i barrskogsmiljöer som i lövskog eller i betesmarker. Därtill kommer det mörkertal vad gäller framför allt döda och döende ekar i dessa lokaler. Att döda träd i högre grad skulle städas bort i betesmarker motsägs av att siffrorna för lövskog och betesmark är likvärdiga.

Hålträd

Håligheter i träden har registrerats i fyra klasser. De biologiskt mest intressanta träden avseende håligheter bedöms vara träd med medelstora håligheter – klass 5 och 6 – vilka generellt innehåller förhållandevis mycket mulm och vilka har stor variation i mikrohabitat gällande temperatur, fuktighet och strukturer. Närmare 58 % av alla registrerade träd har noterade håligheter i klasserna 4-7. Bland dessa är den övervägande delen träd med små håligheter.

Drygt 17 % av alla träd har de biologiskt mest intressanta håligheterna, dvs. hål i klasserna 5 och 6. Tilläggas bör här att det finns fler – företrädesvis klenare – hålträd ute i markerna som inte upptäckts vid inventeringen. Se vidare *Appendix 1*.

Illustration

Storleksfördelning

17 % av samtliga registrerade träd är mindre än 80 cm i stamdiameter – den nedre gränsen för registrering av träd utan håligheter. Detta har sin förklaring i att alla påträffade hålträd ned till 40 cm stamdiameter har registrerats liksom alla hamlade träd. 13 869 träd har en stamdiameter om minst 1 m varav 7 147 är ekar. Det framgår av materialet att grova träd med mer än 1 m i stamdiameter är ett mycket sällsynt och därmed extra värdefullt inslag i landskapet. Vid sidan om natur- och kulturvärdeshänseendet gäller detta inte minst för upplevelsevärdet. För att öka denna andel jätteträd krävs givetvis att träd under 1 m bevaras och sköts, så att de kan bli grövre längre fram.

De skånska rekordträden

Stora och gamla träd har en särskild plats i människors hjärtan. Det framgår inte minst av det faktum att många av de jätteträd som inrapporterades av allmänheten i en av länsstyrelsen anordnad träd-tävling innehar toppplaceringar på listan nedan. Människor håller helt enkelt reda på var trädjättarna finns.

I landet finns flera listor med mått för angivna rekordträd. Listan över rekordträd nedan anger de verifierat grövsta träden i Skåne. Måtten anger den uppmätta stamomkretsen på det smalaste stället upp till 1,3 m över marken vid vår senaste verifiering. I följande ordning är de skånska rekordträden:

1.	Ek	932 cm	Höörs kommun
2.	Lind	854 cm	Eslövs kommun
3.	Poppel	790 cm	Lunds kommun
4.	Bok	774 cm	Tomelillas kommun
5.	Alm	720 cm	Kristianstads kommun
6.	Platan	712 cm	Trelleborgs kommun
7.	Ask	659 cm	Skurups kommun
8.	Jättethuja	605 cm	Ängelholms kommun
9.	Hästkastanj	584 cm	Bjuvs kommun

Träd i kommunerna

Antalet skyddsvärda träd som registrerats i respektive kommun står givetvis i relation till den specifika kommunens storlek, men har också att göra med vilka naturgeografiska förhållanden som råder. Hur markerna nyttjats tidigare eller hur de brukas idag har stor betydelse för i vilken omfattning de intressanta träden förekommer. Här bör åter igen tilläggas att större barrskogsområden och produktionsskogar inte har inventerats.

Ek och bok, som är de trädslag med flest noteringar i inventeringen, är exempel på träd som företrädesvis påträffas i det mer småbrutna odlingslandskapet, medan man finner de största koncentrationerna av lind, alm, lönn och hästkastanj bland Skånes gårdar och alléer. I kommuner som till stor del präglas av skogsbygd har färre träd registrerats.

Nedan redovisas kommunvis statistik för fynd av grova och håliga träd. Här beskrivs också kortfattat områden, stråk eller landskapsavsnitt som i olika hänseenden utgör intressanta trädmiljöer.

(Tabeller och diagram med förklaringar...)

Bjuvs kommun
Bromölla kommun
Burlövs kommun
Båstads kommun
Eslövs kommun
Helsingborgs kommun
Hässleholms kommun
Höganäs kommun
Hörby kommun
Höörs kommun
Klippans kommun
Kristianstads kommun
Kävlinge kommun
Landskrona kommun
Lomma kommun
Lunds kommun
Malmö kommun
Osby kommun
Perstorps kommun
Simrishamns kommun
Sjöbo kommun
Skurups kommun
Staffantorps kommun
Svalövs kommun

Svedala kommun
Tomelilla kommun
Trelleborgs kommun
Vellinge kommun
Ystads kommun
Åstorps kommun
Ängelholms kommun
Örkelljunga kommun
Östra Göinge kommun

Hur bevarar vi gamla träd?

Gamla träd bär på både natur- och kulturvärden såväl i staden som på landet. Många av våra gamla träd är en del av det biologiska kulturarvet. De bär på en stor biologisk mångfald som bevarats genom människans försorg och som nu utgör en del av vårt kulturarv. Ek-hagar har slagits med lie eller betats under många århundraden och vi har tagit löv till foder från hamlade träd sedan hedenhös tider. För landskapets förskönande och som statusmarkörer har vi anlagt alléer och parker.

Vi människor älskar trädbärande och savannliknande öppna gräslandskap. Finns något vackrare än en akacia på den afrikanska savannen? Ja, med svenska ögon sett kanske vi föredrar en stor sparbanksek en kulen höstmorgon omgiven av eldfärgade aspar? Eller ett stort vårdträd som vakar över ett rödfärgat torp eller beskurna askar i en allé på slätten? Eller varför inte blommande körsbärsträd i en gammal park vid ett av våra vackra slott? Gamla träd är viktiga för vårt välbefinnande och som identitetsskapare för vårt landskap. De ger oss stadga i en föränderlig värld.

För att bevara våra gamla träd krävs att vi finner lösningar på hur träden ska kunna följa med som en resurs och inte ett problem in i en tid med ett förändrat landskap och en delvis annan markanvändning. **I detta kapitel** ska vi skärskåda en del av de problem som finns för våra gamla träd och beskriva lösningar på hur de kan bevaras till glädje för både människor och biologisk mångfald.

Enskilda träd

Igenväxta träd kan frihuggas

Om ett gammalt träd har en vid krona förtäljer det att det vuxit upp i ett öppet landskap och haft möjlighet att breda ut sig utan konkurrens från andra träd. De allra flesta av våra grova träd är vidkroniga och uppväxta i ett öppet landskap. Sådana platser kan vara parker och andra tätortsmiljöer eller det relativt öppna odlingslandskapet. 94 % av eklandskapens värdefullaste miljöer – s.k. *värdekärnor* – har

skapats i ett betes- och slåtterlandskap och är beroende av bete eller annan hävd för att långsiktigt bevaras. Ett problem är att stora delar av de hävdberoende ekmiljöerna idag är igenvuxna och mer eller mindre slutna. Unga träd såsom aspar, björkar och granar växer upp i kronorna på de vidkroniga gamla träden, vilka i sin tur drabbas av grendöd och så småningom dör helt och hållet. Denna igenväxning är det enskilt största problemet för de gamla träden i Skåne. Särskilt ekar är mycket känsliga för igenväxning.

I de fall spärrgreniga ekar står insprängda i yngre skogar i tidigare ängs- eller hagmarker bör dessa frihuggas. Huggningen bör ske så att inga yngre träd växer upp i kronan och gläntan bör göras större på sydsidan. Med anledning av granens starkt negativa inverkan på ljus- och värmeklimatet bör gläntan göras än större om gran dominerar.

Riktigt gamla träd – och särskilt ekar – kan reagera negativt på en snabb förändring av sin livsmiljö. Det är därför viktigt att gamla träd som blivit beskuggade under lång tid inte frihuggs för snabbt. Frihuggningen bör därför göras i flera steg och med flera års mellanrum. Annars finns en risk att eken dör på några års sikt. (Tabellen på nästa sida illustrerar hur man kan iaktta den försiktighet som behövs vid frihuggning av en inväxt ek.) Att låta en spärrgrenig ek stå kvar igenväxt i en skog är dock i alla avseenden det sämsta alternativet.

Länsstyrelsen i Skåne har sedan 2006 arbetat med att frihugga gamla träd inom ramen för Åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Länsstyrelsen erbjuder markägare och arrendatorer ersättning för att frihugga gamla träd i igenväxande marker och alternativt kan länsstyrelsen också hjälpa till med frihuggningen. Ersättningen för de som själva utför arbetet har varit 500 kronor per frihugget träd. Cirka 600 träd har vid 2009 års slut frihuggits. Verksamheten har mottagits positivt av alla inblandade.

Frihuggningen av gamla träd har i åtskilliga fall också sått frön av intresse hos markägare som sedan lett till en önskan om restaurering till betesmark och återupptaget bete. I vissa fall kan det vara lättare att i ett första skede diskutera en mindre insats i form av frihuggning än en mer komplicerad restaurering till betesmark.

Framtidens vidkroniga träd kan skapas

I och med att den markanvändning som skapat våra gamla vidkroniga träd förändrats eller upphört i stora delar av landskapet, gäller det att hitta nya sätt att ge förutsättningar för framtida sådana. Även om vi månar om och sköter de gamla träden står vi inför ett framtida problem redan idag. Vi har inte ordnat för successionen – för de framtida gamla vidkroniga och spärrgreniga träden.

Beroende på var vi befinner oss i landskapet kan rekryteringen av de framtida gamla träden ske på ett flertal sätt. I skogsbruket kan evighetsträd sparas. I städerna kan lämpliga träd planteras på adekvata platser och i odlingslandskapet kan ersättningsträd lämnas i våra hagmarker. Presumptiva vidkroniga framtidsträd kan skapas i övergångszoner mellan öppen och skogsklädd mark. I landskapets kantzoner – längs vägar, åkerbryn, invid sjö- och havsstränder och andra öppna miljöer – finns redan idag många grova spärrgreniga träd som utvecklats tillfredsställande.

Att behålla träden fristående och att hugga fram framtidsträd är mindre skötselkrävande här än i många andra miljöer. Många träd bör friställas, medan andra kan få växa in i buskage för att säkra en rik variation. De oregelbundna brynen med flikig kantlinje är de mest lämpliga för detta syfte. Medvetna satsningar på att värna äldre och yngre spärrgreniga träd i kantzoner genom att bl.a. frihugga på insidan, skulle kunna få stor betydelse för den långsiktiga rekryteringen av framtida gamla vidkroniga träd.

Minska riskerna för trädsjukdomar

Man bör använda flera trädslag och sköta träden rätt för att minska riskerna för trädsjukdomar. Ett problem som är svårt att värja sig mot är de landskapsomfattande sjukdomar som drabbat flera av våra trädslag under senare tid. Risken finns dessutom att sjukdomar blir vanligare i framtidens förväntat varmare klimat. Den allvarligaste sjukdomen som drabbat Skåne hittills är almsjuka, som idag finns över hela länet.

Almsjukan orsakas av en svamp som sprids av en skalbagge –

almsplintborren – som normalt dödar trädet inom en relativt snar tid. Inga åtgärder för att minska almsjukan har visat sig vara effektiva. Samtliga almar och bestånd av almar som angrips dör nästan oavsett vad som görs. Gamla håliga almar bör dock beskäras och initialt lämnas som ett dött stående träd. Träd med höga naturvärden och som varit döda mer än två år, bör kapas till högstubbar. Snittet bör göras en meter över håligheten. Detta för att håligheter i träd ofta bebos av fåglar och hotade insekter.

En annan allvarlig sjukdom som nått Skåne är askskottsjukan, vilken angriper askens årsskott på såväl unga som gamla träd. Om angreppen återkommer flera år efter varandra så dör träden. Inte heller här finns i nuläget några kända åtgärder som hjälper mot denna sjukdom.

Man bör vara försiktig med att hamla askar när askskottsjukan finns i omgivningarna, då detta kan försvaga träden och göra dem mindre motståndskraftiga. Något man kan göra för att begränsa de generella skadeverkningarna är att plantera in och gynna flera trädslag i sin skötsel för att sprida riskerna. Samtidigt ska man naturligtvis sköta träden så väl som möjligt, exempelvis genom att undvika inväxning av unga träd i de äldre trädens kronor.

Överbrygga generationsglapp

Det finns olika sätt att överbrygga generationsglapp. Även om man sköter de träd bärande marker som finns i landskapet på ett bra sätt kan problem uppstå för vissa arter om det finns ett glapp i trädbeståndets åldersfördelning. Ibland kan det finnas gott om gamla och unga träd i ett område medan medelålders träd saknas. Det kan då bli svårt för arter som är beroende av gamla träd att överleva om de gamla träden dör innan de unga träden hunnit utveckla de gamla trädens strukturer, t.ex. olika typer av hål. Det finns dock sätt att få hålträdslevande organismer att överleva dessa generationsglapp.

Att skada yngre träd och inokulera svampar kan snabba på hålbildningen. Holkar fyllda med en blandning av sågspån och andra ingredienser som gillas av hålträdslevande skalbaggar, har visat sig fungera som artificiella hålträd i väntan på att riktiga hålträd

uppkommer.

Aplar, asp, björk, sälg, klibbal och oxel är exempel på träd som ofta påträffas i våra trädbärande hagmarker tillsammans med eken och flera av dem har en särskild betydelse för artmångfalden i egenkap av att vara tidigblommande och bärande. Dessa trädslag har en kortare omloppstid och blir snabbare hålträd, vilket gör att de kan överbrygga generationsglappen och då utgöra livsmiljöer för arter som annars huvudsakligen nyttjar ädellövträd. Under den tid det tar för en ek att nå upp till en sådan ålder att de utvecklar håligheter kan både två och tre generationer av andra trädslag fullfölja sin livscykel från planta till låga. Utöver funktionen som temporär brygga mellan ädellövträdens generationer bidrar mångfalden av trädslag även till att den totala artrikedomen blir större och sårbarheten mindre.

Medvetenheten kan öka

Medvetenheten om betydelsen av död ved och variationsrika landskap kan öka. De biologiskt rikaste landskapen är de med stor artmångfald och med stor variation av strukturer som är viktiga för växter och djur. Viktiga beståndsdelar i ett variationsrikt och artbefrämjande landskap är förutom grova och håliga träd även gamla och blommande buskar, gräsmarkspartier, välutvecklade bryn, en variation av öppna och slutna miljöer, naturskogar, våtmarker, vattenmiljöer och en stor mängd död ved. Det är också så att många arter är beroende av flera olika organiska miljöaspekter under sin livscykel. Långhorningar t.ex. lever i död ved som larver, men behöver blommande örter och buskar som fullbildade skalbaggar.

Döda träd och grova nedfallna grenar användes i forna tider ofta som ved för uppvärmning av hus. Nära gårdarna togs därför det mesta av den döda veden om hand. Idag sker denna bortstädning av döda träd snarare av estetiska skäl – för att det ska vara ”rent och snyggt” i hagarna. I dagens landskap är död ved en stor bristvara och den faktor som är av störst betydelse för den hotade biologiska mångfalden. Vi kan därför göra en stor naturvårdsinsats om vi lämnar döende träd och grenar på plats. Både stående och liggande död ved är av största biologiska värde. Detta gäller i jordbrukslandskap.

pet, i skogen och i tätortsmiljöer.

En ökad medvetenhet om betydelsen av variationsrika landskap och död ved kan föda en spirande fascination för den spännande ekologin kring dessa företeelser och deras betydelse för t.ex. landskapets fjärilsrikedom och fågelliv. Sparandet av död ved kan vid behov förklaras antingen muntligen eller med informationsskyltar.

Träd i landskapet

Ekhistoria

I det effektivt utnyttjade odlingslandskapet under 1700- och 1800-talen var lövträd mycket värdefulla. De användes till virke och brännved, men också för lövtäkt, vilket gav ett viktigt tillskott till kreaturens vinterfoder. Solitärträd har ofta vuxit upp i solöppna och vidsträckta betes- och ängsmarker och många av dem har tidigare varit hamlade.

Eken har en särskild historia. Under en lång period – från Gustav Vasas tid och framåt – gjorde staten anspråk på landets ekar och bönderna var förbjudna att avverka ekar på såväl inägomark som utmark. Ekarna skulle användas till flottans skeppsbyggen. Under 1500- och 1600-talen skövlades ekskogarna för att tillgodose behovet av virke till krigsfartyg. Samtidigt väckte ekarna böndernas vrede då dessa fredade träd ofta stod på deras inägor.

Carl von Linné säger i sin Västgötaresa att *”Ekens nytta är allmänt bekant, men hon hatas på åker och äng; ty där hon står bränner hon bort grödan mer än något annat träd...”*. De stora trädkronorna skuggade och ekens blad gav en sur lövförna, vilket gav en sämre grästillsväxt i slätterängarna. Dessutom var de varken lämpade för lövtäkt eller för djurfoder. För att skapa ett bättre ljusnedsläpp till marken avkvistades ekarna så att träden blev mer högstammiga.

Många bönder försökte skada ekarna genom att elda ris och löv nära stammen så att barken skadades och lossnade. Detta gjorde ekarna odugliga till timmer och gynnade i stället småkryp och numera försvunna fågelarter som mellanspett, härfågel och blåkråka.

Under ollonår var dock ekarna på utmarken ekonomiskt viktiga

för bonden, då svinen släpptes på ollonbete. Först 1830 fick markägare rätt att lösa in kronans ekar, vilket också skedde i stor omfattning. 1875 upphörde statens anspråk på de övriga ekarna. Detta ledde till att de allra flesta avverkades och mycket få ekar finns numera kvar på den sedan gammalt bondeägda marken. Idag finns träden främst runt gods och herrgårdar, där man hade råd att låta träden stå kvar.

Restaurering och plantering

Den biologiska mångfald som är knuten till dagens eklandskap är anpassad till tidigare mer vidsträckta och sammanhängande ekmarker. Dessa miljöer bär nu en biologisk mångfald de långsiktigt egentligen inte kan bära. Detta fenomen benämns *utdöendeskuld*. Många arter kan leva kvar i landskapet under relativt lång tid, trots att andelen passande miljö blivit för liten för en långsiktig överlevnad. Utdöendet av arter kan komma långt efter att miljöerna minskat i utbredning eller lämplighet. Detta gäller särskilt för eklandskap, där arterna ofta kan leva kvar i enstaka gamla ekar under lång tid.

Vi riskerar att underskatta vårt behov av lämpliga miljöer för att långsiktigt bevara de ekanknutna arterna. Ett exempel härpå är mellanspetten som dog ut på 1980-talet och som troligen var dömd att dö ut redan på 1930-talet. P.g.a. att arealerna för ekmarker under lång tid minskat, var redan då ekmarkerna för små och hackspettarna för få för att de långsiktigt skulle kunna klara sig genom omväxlande goda och svåra år. Hackspettar reagerar snabbare på landskapsomvandlingar än t.ex. insekter, då de är beroende av större landskapsområden. Det finns en stor risk att också den kritiska gränsen för många eklevande insekter är nådd eller passerad, även om det lokalt ännu finns ganska rika populationer kvar.

Avverkningen av ekar i landskapet under 1800-talet och i början av 1900-talet kan bara konstateras, och avverkningar av värdefulla ekmiljöer är idag förhoppningsvis tämligen ovanligt förekommande. I stället utgör igenväxning av ekhagmarker, plantering av barrskog och annan exploatering av ekmiljöer de största bekymren för den biologiska mångfalden på sikt. Denna fragmentering innebär

nämligen att avstånden mellan ekområdena ökar och att landskapet slutar att fungera för de växter och djur som inte klarar av att förflytta sig mellan de kvarvarande områdena. Dessa arter kommer, om inget görs, att försvinna från område efter område till dess de slutligen är helt borta från vårt landskap.

Frihuggning av träd, restaurering av igenvuxna marker, nyplanteringar och gynnande av ek vid skogsskötselåtgärder är några av de åtgärder som kan öka mängden eklandskap, minska fragmenteringen och skapa bättre fungerande landskap för växter och djur. Nya brukningsformer, förbättrad avsättning för produkter från eklandskap och en utveckling av turistnäringen är ytterligare möjligheter.

Möjligheterna att förbättra situationen är stora då många vill måna om eklandskapen och flera av lösningarna är av s.k. ”vinn-vinn-karaktär”, vilket innebär att den ekonomiska situationen för brukarna förbättras samtidigt som landsbygden utvecklas och natur- och kulturvärdena bevaras. Den bärande tanken i landskapsstrategin är att genom bred samverkan på landskapsnivå skapa de ekonomiska förutsättningarna för ett långsiktigt uthålligt bruk av eklandskapen.

Mångbruk bra för eklandskap

De ekrika landskapen med mycket höga naturvärden lämpar sig i allmänhet inte för ett ensidigt rationellt skogs- eller jordbruk. Däremot kan man genom mångbruk av landskapet dra nytta av landskapets särprägel på en rad olika sätt. Ekskogsbruk bör främst tillämpas utanför värdekärnor. Framtida naturvårdsträd kan skapas, helst i grupper eller i kanterna av brukade bestånd. De brukade ekskogarna har en viktig roll i de ekrika trakterna. Andra trädslag med kortare omloppstid än ek kan i blandbestånd med ek ge avkastning under tiden ekarna åldras. Senare kan ekarna bli mycket värdefulla såväl ekonomiskt som biologiskt.

För köttproduktion ger de ekrika markerna ett varierat kvalitetsbete samt möjligheter till EU:s miljö- och restaureringsersättning. De vackra landskapen är en avgörande tillgång för rekreation och turism. Värdekärnor kan avsättas frivilligt, t.ex. inom ramen för en

grön skogsbruksplan alternativt lösas in som biotopskydd eller naturreservat eller ersätts genom naturvårdsavtal. Eklandskapen är även rika på värdefulla kulturmiljöer och fornlämningar, vilket förtydligar dess långa brukningshistoria.

Länsstyrelsens rapport *Mångsidigt brukande av ekmiljöer – exemplet Östergötland** beskriver hur mångbruk kan tillvarata de möjligheter som finns i form av natur-, kultur- och skönhetsvärden och samtidigt vara en ekonomisk tillgång i skogs- och jordbruk.

Samverkan på landskapsnivå kan vara fruktbart

Det är viktigt att berörda myndigheter är samkörda kring hur eklandskapen bör skötas och vilka verktyg som kan och bör användas i olika situationer. Detta gör att markägare, brukare och andra berörda får samma budskap oavsett vilken myndighetsperson man talar med. Det gör också att missuppfattningar kan redas ut och att olika myndigheter i hög utsträckning blir ambassadörer för varandra. Det är av särskild vikt att naturvård och kulturmiljövård samkörs och s.a.s. ”talar samma språk”.

Det arbetssätt som eftersträvas – med en kontaktperson från myndigheterna – är uppskattat av markägare, brukare och övriga aktörer. Kontaktpersonen samordnar det tvärspektoriella myndighetsarbetet som berör en viss fastighet och tar hjälp av sakkunskap och olika myndighetspersoner vid behov. Med tiden har alla inblandade blivit bättre på att ge råd om vilka verktyg som kan vara aktuella att använda i olika situationer.

Det är viktigt att sträva efter lösningar som är både ekologiskt och ekonomiskt långsiktigt fördelaktiga. Betesplanering visar sig ofta både möjliggöra restaurering av fler ekhagmarker och bidra till en förbättring av gårdens ekonomi. Detta bl.a. tack vare att betesdjur i vissa fall kan styras till ekhagmarker med högsta miljöersättningen.

Flera av de viktigaste ekmiljöerna i länet är idag naturreservat eller Natura 2000-områden. Här kan nämnas bl.a. Häckeberga naturreservat i Lunds kommun. Närmare 84 % av alla registrerade ekar växer dock på marker som idag inte omfattas av formellt skydd.

Att bilda naturreservat av ett värdefullt ekområde är inget självändamål, men kan vara en bra metod när en markägare själv inte har möjlighet att bevara och sköta ett område med mycket höga naturvärden. Andra möjligheter som föreligger är att teckna biotopskydd eller skriva naturvårdsavtal, som vid behov kan kopplas med ett skötselavtal.

Landskapsekologi vid planering av markanvändning

Landskapsekologi kan användas i högre utsträckning vid planering av markanvändningen i skogsbruksplaner och kommunal planering. För att lyckas få trädberande landskap att fungera långsiktigt som livsmiljö för växter och djur, krävs ofta att man tänker på hela landskapets utformning. Trädmiljöer med höga naturvärden måste finnas tillräckligt nära varandra om arter ska kunna förflytta sig mellan dessa. Barriärer får inte finnas på olämpliga ställen. Träd av olika ålder och rätt trädslag utifrån landskapets karakteristik måste ständigt finnas o.s.v. om landskapet ska fungera. Om landskapsekologi beaktas vid planering av markanvändningen på en fastighet eller i ett helt landskap ökar möjligheten att de ansträngningar man gör också får avsedd effekt på lång sikt.

Tre kommuner i Östergötland – Norrköping, Linköping och Åtvidaberg – har tagit fram ekologiska eklandskapsplaner över lite större landskapsavschnitt. Dessa innehåller historiska analyser och funktionalitetsanalyser och utgör bra bakgrundsmaterial för t.ex. fördjupade kommunala översiktsplaner. Detta vore kanske något att ta efter i Skånes kommuner!

Landskapets historia och biologiska kulturarv

Förståelsen för landskapets historia och det biologiska kulturarvet kan och bör öka. Ett problem med den förändrade markanvändningen och eklandskapens fragmentering är att de historiska miljöer som vi haft omkring oss i tusentals år blir svårare att skönja. Om omdaningen är kraftig för de marker där förändring i markanvändningen sker – t.ex. att hagmarker planteras med gran i stor omfatt-

ning – så kan den historiska landskapsbilden helt utplånas. De värdefulla kulturmiljöerna i landskapet, inklusive de gamla träden, har då förlorat mycket av sin betydelse för att påvisa och lära oss förstå landskapets historiska utveckling. Enbart kulturhistoriska frimärken av museal karaktär blir då kvar och den historiska kontinuiteten i landskapet har då brutits.

Ofta har det visat sig att intresset för hembygden och markernas historia är nog så fascinerande och intressant för markägare och närboende som den biologiska mångfalden. Detta föder ofta en vilja att bevara och återställa såväl detaljer som helheten i det aktuella kulturlandskapet.

Ett begrepp som kan användas i sammanhanget är *det biologiska kulturarvet*, vilket kan skapa fascination för de biologiska sammanhangen, markanvändningens historia och kulturarvet i hembygden i stort. Igenväxning gör att det biologiska kulturarvet går förlorat när hävdpräglade arter och strukturer försvinner. En restaurerad och återupptagen hävd å andra sidan, gör att man ofta kan återskapa stora delar av det biologiska kulturarvet – inklusive de gamla vidkroniga trädens landskap.

Träd på jordbruksmark

Diversifiering och betesplanering

Stora möjligheter finns att öka lönsamheten i jordbruksföretag genom att utveckla nya produkter. Exempel härpå kan vara lokalt producerat naturbeteskött, att komplettera verksamheten med binärningar inom turismen och att skapa en god planering av betesdriften.

Erfarenheter visar att man också på större jordbruksföretag ofta kan förbättra ekonomin genom en god betesplanering. Gårdar ser olika ut och har skilda förutsättningar. Ofta görs ingen egentlig betesplanering utan betesdriften sköts så som den brukar skötas av tradition. Genom att göra en ordentlig betesplanering och gå igenom betesmarkerna med både en biolog och en husdjursrådgivare, kan betesmarkernas skötsel förbättras ur minst två olika aspekter.

Biologens roll är att visa på hur de befintliga betesmarkerna ska skötas för att behålla den biologiska mångfalden och klara de krav som ställs inom miljöersättningen. Biologen kan även visa på lövskogar som är lämpliga att restaurera till betesmarker.

Husdjursrådgivarens roll är att bedöma betets avkastning och att hjälpa till med planeringen av betesgången. Exempel på frågor som kan beröras är hur man kan undvika att betet förväxer på försommaren och hur man kan hindra näringsinnehållet från att sjunka för mycket. Viktiga aspekter för gårdens totala ekonomi är också en god arrondering med stora fällor med tillgång till vatten, ett litet behov av förflyttning av betesdjuren och att en stor andel av betesmarkerna får den högsta miljöersättningen.

Ofta visar en betesplanering att det ekonomiskt mest lönsamma för en gård är att – om möjligheten föreligger – restaurera och utöka arealen trädbärande naturbetesmark och att flytta dit betesdjur från insådda vallar. Dessa vallar kan då i stället användas till annan produktion och eventuellt också för slutgödning.

Igenväxta betesmarker kan restaureras

Igenväxta betesmarker med gamla träd kan oftast restaureras med gott resultat. Det nuvarande restaureringsstödet inom landsbygdsprogrammet är väl anpassat för restaurering av exempelvis ekmarker. Det är bra att restaureringsåtgärderna kan spridas ut under fem års tid. I vissa fall kan det vara lämpligt att börja med huggningen och sedan vänta med röjningen av buskskiktet till efter ett par års bete. Stödets utformning med en schablonersättning per hektar och år gör att administrationskostnaden blir låg. Igenväxta värdekärnor i eklandskap platsar också normalt efter fem års restaurering i den högsta miljöersättningsklassen – *områden med särskilda värden* – utan att avkall behöver göras på det värdefulla betespräglade träd- och buskskiktet.

De restaureringar som gjorts under senare år har varit både praktiskt och ekonomiskt förhållandevis lätta att genomföra. Huggningarna har ofta gett ett ekonomiskt överskott. Detta är dock beroende av hur välarronderade fällorna är, d.v.s. hur mycket stängsel som

måste sättas upp per hektar, hur mycket värdefullt virke som faller ut och hur stora röjningsinsatser som måste göras.

Inventeringen som redovisas i denna rapport visar att det finns gott om områden med ekar, både äldre och yngre, som inte betas. Här finns en stor potential att återskapa värdefulla ekhagmarker med många vidkroniga framtidsträd. Dessa områden kan också användas för att få större, mer rationella fällor och på så sätt bidra till både ekologiskt och ekonomiskt mer långsiktigt bärkraftiga ekhagmarker.

Att restaurera en igenvuxen betesmark erbjuder alltså normalt inga större problem. Det centrala i sammanhanget är att bl.a. genom en god betesplanering och en i övrigt god brukarekonomi få en långsiktigt lönsam betesdrift. Att restaurera betesmark utan att först ha löst betesfrågan är däremot bortkastat arbete, eftersom lövuppslaget snabbt omintetgör eftersträvat resultat.

Att utnyttja miljöersättningarna rätt

Under många år har miljöersättningar spelat en viktig roll för skötseln av odlingslandskapet, vilket även har gynnat de gamla träden. Att söka rätt miljöersättning kan ge ökad lönsamhet utan att gamla träd behöver avverkas. Tvärtom innebär det nuvarande regelverket att gamla träd både kan och bör bevaras, då värdefulla träd utgör ett viktigt kriterium för att få den högsta miljöersättningen – s.k. *ersättning för särskilda värden*.

Vilka hagmarker som ska få miljöersättning för särskilda värden fastställs av länsstyrelsen, och brukaren får en individuellt anpassad åtagandeplan där bl.a. skötseln av träden regleras. Begränsningar av hur många träd per ha det får finnas för att få ersättning gäller inte på samma sätt för betesmark med särskilda värden som för betesmarker med lägre naturvärde. Det är alltså viktigt att söka rätt miljöersättning för områden med värdefulla träd.

Det är viktigt att ta reda på kunskap om vilka trädvärden som finns innan en avverkning genomförs – särskilt om syftet är att uppfylla gårdsstödet eller miljöersättningens krav. När man avverkar värdefulla träd riskerar man annars att bryta mot både miljöersätt-

ningens regler och att begå brott mot miljöbalken. Avverkning av värdefulla träd kräver vanligtvis samråd med länsstyrelsen.

Träd i skogen

Bättre och mer kostnadseffektiv naturvårdshänsyn

Skogsstyrelsens uppföljningar visar att det finns stor potential i att förbättra naturvårdshänsynen inom skogsbruket. I vissa fall behöver hänsynsnivån helt enkelt höjas så att skogsvårdslagen uppfylls. Många gånger kan naturvårdshänsynen förbättras genom att lämna rätt träd på rätt plats. Normalt är de äldsta träden lämpligast att lämna som naturvårdshänsyn. En annan möjlighet till förbättring är att i högre grad anlägga ett landskapsperspektiv på hänsynen så att man exempelvis satsar en större del av hänsynen på ekar och andra lövträd i eklandskapen. Också hänsynens livslängd kan förbättras. Träd som lämnas vid slutavverkning är minst lika viktiga för den biologiska mångfalden som död ved om de exempelvis blåser omkull.

Vidkroniga solbelysta träd är ovanliga i dagens slutna skogslandskap. Därför kan metoden med kantzonshuggningar (som beskrivs i början av kapitlet), om den införs systematiskt längs skogsbilvägar och i kanter mot öppen mark, innebära en höjning av kvaliteten i naturvårdshänsynen i skogsbruket.

Arealen ädellövskog kan öka

Genom plantering och skogsskötsel kan arealen ädellövskog öka. I det äldre landskapet fanns de gamla och värdefulla träden i slättermarker, hagmarker och i betade skogar. Idag finns det fortfarande en hel del gamla träd i våra betade hagmarker, medan slätterängen med sina hamlade träd näst intill försvunnit helt som värdefull trädmiljö.

En mycket stor förändring har däremot skett i skogen. Den tidigare glesa olikåldriga skogen, med solbelysta grova träd av varierande arter, är nu förvandlad till täta monokulturella produktions-

skogar, vilka erbjuder mycket litet livsrum för sällsynta och hotade arter. Det har också skett en dramatisk förskjutning från lövträd till barrträd och då i första hand gran. En allmän uppfattning bland många skogstjänstemän är att lövskogsbruk är svårt och att det ofta misslyckas på grund av viltskador och konkurrens från gräs m.m. Det har dock visat sig att de som skött sina planteringar noggrant med bl.a. kontinuerlig kontroll av stängsel lyckats bättre.

Samtidigt talar mycket för att ett förväntat varmare framtida klimat med fler stormar och större stammar av granbarkborrar kommer att göra lövskogsbruk och blandskogsbruk relativt sett mer attraktiva. En större trädslagsvariation och fler trädslagsblandade bestånd minskar riskerna för storskaliga problem och ger ett mer motståndskraftigt skogslandskap. Flera skäl talar för lövskog just i eklandskapen. Ett betydande problem för lövskogsbruket är att den lövträdsutnyttjande industrin i Sverige minskat. Skogsstyrelsen ger råd om ädellövskogsskötsel och bidrag finns att söka för plantering av ädellövskog.

Träd på gård, i stad och samhälle

Kommunal planering kan utvecklas

Kommunal planering i eklandskap, såväl översiktsplanering som detaljplanering, har sina särskilda svårigheter och möjligheter. Eklandskap är attraktiva och inbjudande för rekreation, för byggnation och för landskapsbilden. Betesdrift eller slätter krävs för att bevara natur- och kulturvärden, men också för att bevara ett öppet landskap och ett ekområdes långsiktiga attraktionskraft. Ofta kan man planera bebyggelse så att gamla ekar och andra värdefulla träd lämnas kvar. Långsiktigt är det dock mer komplicerat att kombinera bebyggelse och bevarande av ekmiljöer.

En aspekt att beakta i planeringen är att gamla träd kan orsaka bekymmer om de står i eller för nära trädgårdar, parkeringsplatser eller platser där folk rör sig mycket. En ek fäller mycket löv och ger mycket skugga – något som kan uppfattas som negativt och göra att önskemål om att hugga ned trädet uppstår. Stora grenar på gamla

ekar dör och kan falla ned och skada människor och föremål om de inte ses efter och säkerhetsbeskärs vid behov. Om man kontinuerligt ser över träden och tar bort grova grenar som är olämpligt placerade när de försvagas och riskerar att ramla ned, så minskar problemet. Ekar är inte så känsliga för vind, så vindfällan av ek är ett mindre förekommande problem.

Föryngringen av ekar reduceras kraftigt eller upphör helt nära bebyggelse. Ekar kräver stor plats, vilket sällan erbjuds i bostadsområden. Det är en stor risk att de gamla ekar som lämnas kvar i bebyggelse blir sista generationens ekar och att området sedan upphör att vara ett värdefullt ekområde. Även andra biologiskt värdefulla komponenter i ett fungerande eklandskap, såsom grässvålar, bärande buskar och grov död ved, är ofta svåra att upprätthålla i eller nära bebyggelse.

Ett långsiktigt bevarande av ekmiljöer kräver normalt betesdrift. Betesdrift i närheten av bostadsområden kan innebära problem både för människor och för betesdjur. Detta problem kan dock lösas. Om betesområdena är väl avgränsade kan bete fungera i närheten av bebyggelse och då även tillföra en extra kvalitet till boendet. Får är ofta lämpligare betesdjur än nötdjur nära bebyggelse. Hästsamfälligheter kan vara en brukandeform i mer lantliga lägen.

Det är viktigt att planera området väl så att inte de delar som ska betas blir svårarronderade och svårbrukade. Om ekområden fragmenteras av t.ex. bebyggelse, så att bete inte längre är möjligt, blir det långsiktiga bevarandet svårt. Miljöbalken kan innebära att man får upphöra med betesdrift och annan lantbruksverksamhet nära bebyggelse även om denna tillkommit senare än lantbruket i sig.

Det finns ofta kulturvärden i ekmiljöer, både i form av helheten i kulturlandskapet och i specifika fornlämningar såsom gravfält och stensträngar. Dessa kan bli en kvalitet i boendemiljön om de beaktas på ett bra sätt.

Plantering av ek och andra trädslag i parker och annan urban miljö kan förstärka och komplettera värdefulla trädmiljöer på ett bra sätt. Trädslag kan väljas utifrån hur det omgivande natur- och kulturlandskapet, inklusive stadslandskapet, ser ut.

Sammantaget kan sägas att planering kräver god kunskap om ekmiljöers natur- och kulturvärden, deras skötselbehov, samt traditionell planering och samspel mellan människor, ekmiljöer och betesdjur. De grova träden och eklandskapen är en mycket viktig resurs och med en god kommunal planering kan man bevara dessa miljöer och på så sätt få en avsevärt högre boendekvalitet.

För bättre rekreation och folkhälsa

Trädens betydelse för rekreation och folkhälsa kan tas tillvara bättre. Idag bor 85 % av alla människor i Sverige i tätorter. Detta gör att den tätortsnära naturen blir extra viktig då de flesta naturbesök sker i närområdet. Städernas förtätningar riskerar att ge långa avstånd mellan bostäder och grönområden. Många studier visar att naturbesök och närheten till grönområden påverkar vår psykiska och fysiska hälsa positivt. Gamla träd är en av de viktigaste markörerna för bra parker och grönområden. Forskning visar att vårt välbefinnande är större om vi regelbundet rör oss i skog. Den visar också att besök i lövskog är mer rogivande än besök i barrskog.

Grönstrukturplaner baserade på kunskap om hur stadens utformning påverkar vår hälsa i symbios med landskapsekologiskt tänkande, kan bidra till människors ökade välbefinnande. De kan fylla en viktig funktion för att skapa fungerande landskap för växter, djur och människor knutna till gamla träd och lövskog.

Skötselplaner för kyrkogårdar, alléer och parker

En stor andel av våra mest värdefulla träd växer idag i tätorter, på kyrkogårdar och på tomtmark. Dessa träd har en viktig plats i människors hjärtan. De fungerar som historiska markörer och de är färgpaletter för årstidsväxlingar. De utgör bjälklag för en artrikedom nära inpå knuten med mycket fåglar m.m. Trädplaner för städer och tätorter är värdefulla om de innehåller långsiktiga ställningstaganden för hur de ovärderliga träden ska bevaras vid ny bebyggelse och annan stadsutveckling.

På kyrkogårdar, i alléer och i parker växer ofta många gamla träd

i samma ålder genom att stora delar av dessa anlades för 150-200 år sedan. Om dessa träd under kort tid huggs ned, så försvinner stora naturvärden i landskapet. Det hjälper inte att ersätta de gamla träden med nya, då de inte erbjuder rätt livsmiljö för krävande arter förrän tidigast efter 100-150 års tid. Det måste därför till en bra planering så att nya träd planteras långt innan det är dags att ta bort de gamla träden. För den biologiska mångfaldens skull är det bättre att välja ädelövträd av inhemska provenienser före utländska trädslag.

Parker och kyrkogårdar kan planeras så att de innehåller ett antal grova och värdefulla träd som får leva hela livet ut och som också får dö på plats till glädje för annat liv. Skötselplaner som tas fram för kyrkogårdar, parker och alléer ska beakta och väga samman de natur- och kulturmiljövärden som finns. Att informera med t.ex. skyltar om varför träden lämnas kvar kan bidra till en ökad kunskap och ett ökat intresse för gamla och döda träd och deras betydelse.

I Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd beskrivs hur samhället vill bevara gamla träd. Alléer omfattas dessutom av ett generellt biotopskydd och vid åtgärder i dessa måste dispens sökas från länsstyrelsen. Under 2009 har länsstyrelsens lantbruksenhet, inom ramen för *Utvald miljö* i landsbygdsprogrammet, kunnat erbjuda ersättning till markägare för plantering av träd i några av de värdefullaste alléerna i länet.

Säkerhetsbeskrivning i stället för avverkning

Gamla träd kan ibland behöva åtgärdas och i värsta fall sågas ned, för att de utgör en fara för liv och egendom. Detta gäller t.ex. om trädet står på tomtmark eller i välbesökta delar av parker. Det är viktigt att detta inte görs slentrianmässigt, utan att en yrkesmässig bedömning görs i varje enskilt fall. Det finns ofta andra alternativ än att såga ned trädet och måste det sågas ned kan det fortfarande vara värdefullt för den biologiska mångfalden.

Då ett gammalt träd riskerar att skada människor, hus eller annan egendom kan man ibland minska riskfaktorerna kring det gamla trädet, genom att flytta en gångväg, ett fikabord eller en parkerings-

plats. I andra fall kan en säkerhetsbeskränning vara bästa lösningen. Man minskar då kronans omfång och tar bort grenar som riskerar att falla ned i stället för att såga ned hela trädet. Vid beskärningen ska så stor del av trädet som möjligt sparas för att behålla så mycket som möjligt av trädets livskraft.

Om ett gammalt träd måste sågas ned så tänk på att även döda grova eller ihåliga stammar och grenar är värdefulla som livsmiljöer för ovanliga insekter. Helst bör stammen sågas av så högt som möjligt och en högstubbe lämnas. I annat fall kan en liggande huvudstam sparas, helst på platsen och om detta inte är möjligt, kan den flyttas till omkringliggande skogs- eller hagmark alternativt till en s.k. *faunadepå*. En faunadepå är ett område med syfte att bevara död ved till nytta för framför allt insekter. Även termen *trädkyrkogård* används ibland. Länsstyrelsen eller kommunen kan dessutom vara intresserad av att lägga grova stammar i något närliggande naturreservat.

Genomförda åtgärder inom projektet

En del av inventeringsarbetet har inneburit att bedöma skötselbehovet på de inventerade träden. Skötselbehovet graderades i tre olika steg:

- Akut behov – Skötselåtgärder bör vidtas inom två år.
- Åtgärdsbehov 10 år – Skötselåtgärder bör vidtas inom tio år.
- Inget åtgärdsbehov – Inga skötselåtgärder är nödvändiga inom en tjugofemårsperiod.

Skötselåtgärder kan vara av varierande slag och omfattning. Det kan innebära att röja sly, ungskog eller tätt stående träd kring en enskild ek för att ge trädets krona fritt utrymme och ljus. Det kan också vara att restaurera igenvuxna beteshagar genom att öppna upp dessa med selektiv röjning av sly och buskar. Detta kan sedan eventuellt kompletteras med stängsling och aktivt bete. Vid bete kan någon form av stamskydd krävas för att skydda träden mot möjliga betesskador.

Drygt 600 ekar har vid årsslutet 2009 röjts fram inom projektet.

Åtgärderna har bekostats av Naturvårdsverkets Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Förutsättningen för att få bidrag har varit att träd som önskades åtgärdade blivit inventerade inom projektet och då ansetts ha åtgärdsbehov.

Åtgärderna har till största delen bestått av röjning av vegetation för att friställa skyddsvärda ekar. Buskskikt i form av hassel och andra buskar har bevarats. Ibland har ringbarkning utförts på konkurrerande träd för att låta de dö bort sakta och därigenom göra friställningen mindre abrupt. Detta är en direkt livsviktig åtgärd då en ek stått trångt väldigt länge och därför lätt blir chockad av en alltför snabb friställning. (Se kapitel x, s x).

I följande områden har åtgärder utförts:

- Bäckaskog, Kristianstads kommun.
- Helmershus, Kristianstads kommun.
- Alnarp, Lomma kommun.
- Assmåsa, Sjöbo kommun.
- Bellinga, Sjöbo kommun.
- Duveke, Svalövs kommun.
- Källstorp, Svalövs kommun.
- Krageholm, Ystads kommun.

Projektet har också bidragit till att andra åtgärder har kommit till stånd, men med andra finansiärer. Efter rådgivning och inventering i Kågeröd i Svalövs kommun gjordes röjningar kring trängda ekar i Kågerödslund under år 2008. Här finansierades arbetet av kommunen.

Även vid Råbelöfs gods i Kristianstads kommun påbörjades ett röjningsarbete kring trängda ekar i maj 2009 efter inventering och rådgivning inom projektet. Arbetet drivs av godset och finansieras inte av Skyddsvärda träd-projektet. Röjningen och skötseln kommer att fortsätta vid upprepade tillfällen.

Fler åtgärder i olika områden runt om i Skåne kommer att komma till stånd i framtiden. I vissa fall kan kompletterande inventeringar bli aktuella för områden som har åtgärdsbehov, men som under projekttiden inte blivit inventerade.

Övrigt utfört inom projektet

Inom projektet har förutom utfört inventeringsarbete också bidragits finansiellt till kommunala inventeringar, konferenser och informationsträffar samt workshops. Projektet har dessutom producerat informationsmaterial, utfört guidningar, föreläsningar och deltagit i massmedia m.m.

Finansiella bidrag

Eslövs kommun

Eslövs kommun har erhållit ett bidrag på 22.500 kronor för en inventering av insekter och kryptogamer i en hassel-ekdominerad beteshage i Stehag. Området är en klassisk insektslokal och har inslag av mycket gamla och grova hasselbuskar. I kommunens detaljplan är området dock avsatt för utbyggnad av skolan. Genom ett fördjupat kunskapsunderlag om naturvärdena vill man få till ett beslut om skydd mot exploatering av området. **Ärendet är fortfarande under utredning.**

Studiefremjandet MittSkåne

Studiefremjandet MittSkåne har erhållit ett bidrag på 50.000 kronor för delfinansiering av en två dagars seminarium/workshop med inriktning på biologisk mångfald och naturvårdande åtgärder i lövträdsmiljöer. Målgruppen för seminariet var i hög grad personer som arbetar med praktisk skötsel av parker, vilket är en kategori som länsstyrelsen anser bör prioriteras högt när det gäller rådgivning och kunskapsuppbyggnad. Arrangemanget ledde till att åtgärder utfördes på plats på Sankt Hans backar i Lunds kommun.

Hässleholms kommun

Hässleholms kommun har erhållit ett bidrag på 100.000 kronor för inventering av skyddsvärda träd samt ersättare till dessa. Bidraget innebar också åtgärder för en gynnsam bevarandestatus för träden i

det ekrika landskapet kring Finjasjön. Materialet från inventeringen finns tillgängligt digitalt på länsstyrelsen och är ett komplement till inventeringen inom projektet för skyddsvärda träd.

Informationsmaterial

Skötsel av skyddsvärda träd

En broschyr som beskriver projektet har tagits fram. I denna finns även tips om enkla åtgärder man kan utföra för att gynna biologisk mångfald i trädmiljöer.

Rekommendationer vid trädplantering i Skånes landskap

En skrift om rekommendationer vid trädplantering har tagits fram. Skriften omfattar texter om typiska trädmiljöer i Skåne samt en lättöverskådlig tabell med olika trädslags egenskaper, användningsområden och behov.

Kalender

En kalender för 2010 har tagits fram med information om olika trädmiljöer. Den delades ut till gods, kyrkor och kommunekologer i Skåne. Den delades även i viss mån ut till allmänheten.

Guidningar

Naturens år

Inom satsningen för *Naturens år* 2009 genomfördes trädguidningar vid ett flertal tillfällen. Guidningarna hölls i Skånes nationalparker och naturreservat och kombinerades med att några av de respektive naturumen samtidigt hade trädtema i sina utställningar.

Mossagårdsfestivalen

Under Mossagårdsfestivalen 2008 i Veberöd genomfördes trädguidningar. Fokus var främst på gamla grova träd i gårdsmiljöer och trädens biologiska värde för andra levande arter. I samverkan med Lunds kommun och ”trädfén Eternity” utsågs vid tillfället även tre nya ”evighetsträd”.

Extern information

Vid ett flertal tillfällen har vi deltagit på olika seminarium och konferenser och där föreläst om projektet och det aktuella läget i Skåne:

- Alléseminarium 2009.
- Lövträdsseminarium i Lund 2009.
- Träd i betesmarker. Fältkurs för lantbrukare. Två tillfällen 2009.
- Träd i parker och på kyrkogårdar. För förvaltare 2009.
- Träd i kulturlandskap. Konferens på Alnarp, Movium 2008.
- Miljöövervakningsdagarna i Hässleholm 2008.
- Naturvårdsforum 2008.
- Närnaturguiderna. Trädtemadag 2008.
- Lunds stifts församlingsförbund 2008.
- LRF:s styrelse 2007.
- Skogsstyrelsen 2007.
- Länsnaturträff 2006 och 2007.
- Möte med Naturskyddsföreningens styrelse 2006.

Intern information – Länsstyrelsen Skåne

- Allégruppen, löpande under projektperioden 2006-2009.
- Landsbygdsavdelningen, åtagandeplanerare 2009.
- Landskapsgruppen 2008.
- Landsbygdsavdelningen, kontrollanter och åtagandeplanerare 2007.
- Gruppmöten inom Naturskydd 2006-2007.

Tävling

Tävlingen *Skånes pampigaste träd* anordnades dels för att få allmänheten intresserad av träd och dels för att projektet skulle få in träd i inventeringen som vi annars inte hade fått tillgång till. Sammanlagt inkom 622 träd. Tävligen gav en väldigt positiv respons och var samtidigt ett bra sätt att marknadsföra länsstyrelsen, Skyddsvärda träd-projektet och det arbete som utförts inom projektet.

Media

- Reportage i Sydnytt 2008.
- Radiointervjuer vid diverse tillfällen under projektperioden 2006-2009.
- Annonser och artiklar i Landsbygds Nytt, Norra Skåne, Skånska Dagbladet och Sydsvenskan 2006-2009.

Resterande samt fortsatt arbete

Underlaget ska användas till:

- Prioriteringar och beslut i samband med inkomna ansökningar om Naturvårdsverkets ÅGP-pengar.
- Prioriteringar och beslut vid ärenden som har att göra med exempelvis miljöersättningar, miljöinvesteringsersättningar och bildande av skydd m.m.
- Miljöövervakning.
- Handläggnings- och samrådsärenden.
- Vid kontakter med markägare, kommuner, Vägverket, Skogsstyrelsen m.fl. i naturvårdsarbete och trädssammanhang.
- Samhällsplanering hos kommuner och Vägverket.

Framtida uppgifter

- Miljöövervakning i samarbete med miljöstrategiska enheten.
- Framtida uppföljning av genomförda åtgärder. Områden väljs ut och återinventeras.
- Trädvårdsfrågorna ska fortsätta fasas in i bl.a. landsbygd och

Skogsstyrelsen. Dialog. Kontakt med Alnarp och Skånes leader-områden samt övriga sydlän.

- Bibehållen kontakt mellan alla aktörer, t.ex. kommuner, markägare och allmänhet.
- Bibehållen kontakt med Vägverkets allévårdsgrupp.
- Fortsatt information om ÅGP-bidrag till kommuner, markägare och allmänhet.
- Fortsatt ökad kompetens inom naturvårdsinriktad trädvård hos kommuner, markägare och allmänhet.
- Fortsatt ökad kompetens angående långsiktig trädkontinuitet hos kommuner, markägare och allmänhet. Innefattande kompensationsåtgärder som trädval vid nyplantering och åldersstruktur m.m.
- Aktivt bevarandearbete av skyddsvärda träd genom frivilliga avsättningar och åtgärder.

Planerade delar inom projektet som inte färdigställdes under projekttiden samt förslag på framtida uppgifter inom programmet är följande:

- Finna/bilda spridningsstråk.
- Veteranisering.
- Utbildningsmaterial riktat mot skolvärlden, t.ex. länets naturbruksgymnasier.
- Mer informationsmaterial till kommunala och kyrkliga förvaltare och rådgivare inom kompetensutveckling av lantbrukare.
- Naturminnesbildande. Assistans till kommunerna och deras naturminnesbildande.
- Intern kompetensutveckling i trädvård och trädsjukdomar.
- Studieresor till andra län eller till Danmark för att se hur de arbetar med dessa miljöer.
- Fältdag för elever på länets naturbruksgymnasier och framtagande av utbildningsmaterial riktat mot skolorna.
- Information på webbsidan där allmänheten på ett enkelt sätt kan tipsa om skyddsvärda träd.
- Intern signalartsutbildning.
- En utbildningsdag om naturvårdsinriktad trädvård för rådgivare inom kompetensutvecklingen av lantbrukare.

- En skrift om faunadepåer.
- Skriva avtal med markägare om framröjning av trängda ekar i de tio mest angelägna områdena (sju avtal gjordes).
- Rådgivning och dialog om restaurering för minst fem lövängsmiljöer i nordöstra Skåne.

Litteratur

Blomberg, P. & Billqvist, M. 2003. *Skånska jätteträd*. Naturskyddsföreningen i Skåne.

Ekman, H. & Pettersson, B. 1987. *Ekarnas haqar*. LTs förlag.

Gunnarsson, A. 1988. *Träden och människan*. Rabén & Sjögren.

Hultegren, S. 1994. *Träd i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet*. Jordbruksverket, Jönköping.

Hultegren, S., Pleijel, H. & Holmer, M. 1997. *Ekjättar – historia, naturvärden och vård*. Naturcentrum AB.

Kühne, J. 1991. *Redskap och maskiner. Praktisk fornvård 2*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Naturvårdsverket. 2004. *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Rapport 5411*. Naturvårdsverket & Naturcentrum AB.

Nitzelius, T. 1958. *Boken om träd*. Saxon & Lindströms förlag. Stockholm.

Nitzelius, T. 1983. *Träd i när och fjärran*. LTs förlag.

Olsson, Patrik. 2005. *Alléhandboken*. Regionmuseet, Kristianstad.

Slotte, H. & Göransson, H. 1996. *Lövtäkt och stubbskottbruk. Människans förändring av landskapet – boskapsskötsel och åkerbruk med hjälp av skog*. Kungliga skogs- och lantbruksakademien, Stockholm.

Slotte, H. 1997. *Hamling – historisk tillbakablick och råd för naturvårdare*. Sv. Bot. Tidskr. 91:1-21.

+ Länsstyrelsens rapport *Skånes skogar – historia, mångfald och skydd*. 2004.

Appendix 1

Inventeringsmetodik

Allmänt

Arbetet med att inventera skyddsvärda träd utgår från det nationella åtgärdsprogrammet *Särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*. I enlighet med detta inventeras och koordinatsätts jätteträd, grova hålträd och riktigt gamla träd i de prioriterade miljöerna. Dessa miljöer är parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer, alléer samt trädmiljöer med gamla och/eller grova ekar respektive hamlade träd.

I Skåne län har vi valt att använda den metodik som tagits fram i Kronobergs län och som också används i de övriga sydlänen. Denna innebär att vi förutom jätteträd också inventerar lite klenare träd – från 80 cm i stamdiameter i brösthöjd och nedåt – alla hålträd och alla hamlade träd oavsett dimension. Vidare inventeras döda stående eller liggande träd om minst två meters höjd eller längd, som överstiger 40 cm i stamdiameter. I fältarbetet används handdatorer med ansluten eller inbyggd GPS.

Inventeringsapplikationen är i Arcmap-format och är en något modifierad version av den som är framtagen i Kalmar län. För varje träd som inventeras skapas en punkt med bestämda koordinater till vilken ett formulär med information finns knuten.

Under 2007 har vi valt att arbeta i några av de värde-trakter som beskrivs i länsstyrelsens rapport *Skånes skogar – historia, mångfald och skydd*, där det finns gott om gamla och grova ekar. Dessa områden är Östra och Västra backlandskapet, Övedskloster, Finjasjöområdet och Helgeåns eklandskap. I Finjasjöområdet ansvarar Hässleholms kommun för arbetet.

Inom värde-trakterna definieras värdekärnor – eller möjliga sådana – utifrån olika underlag såsom förekomst av rödlistade arter, nyckelbiotoper och äldre och yngre flygfoton. Vid fältbesöket justeras gränserna för värdekärnan utifrån kriteriet att avståndet mellan de inventerade träden inte ska överstiga 250 meter. Träd som befinner sig inom avgränsningen och inte faller inom någon av de

kategorier som inventeras fullständigt, men som är mellan 50 och 79 cm i stamdiameter, betraktas som ersättarträd och registreras till art och antal. Dessa koordinatsätts alltså inte, men informationen om dem anges i formuläret till respektive värdekärna.

Definitioner

Jätteträd

Stammens diameter överstiger 1 m på det smalaste stället räknat från brösthöjd och nedåt.

Grova hålträd

Träd med hålighet där stammens diameter överstiger 40 cm räknat från brösthöjd och nedåt.

Riktigt gamla träd

Äldre än 200 år för ek, bok, gran och tall. Äldre än 140 år för övriga trädslag.

Brösthöjd

Den nivå räknat från markfästet som utgör en genomsnittlig stamlängd på 1,3 m. För lutande träd utgår man inte från den egentliga höjden i vertikalled. För träd som växer rakt på sluttande mark kan inte måttet tas på ovan- eller nedansidan. Den tas därför mitt emellan.

Särskilt skyddsvärda träd

Träd som tillhör en eller flera av kategorierna jätteträd, grova hålträd och riktigt gamla träd.

Skyddsvärda träd

Träd som faller inom någon eller några av de kategorier som koordinatsätts och inventeras enligt Kronobergs-metodiken.

Arbetsätt

Innan fältbesöket

Berörda markägare kontaktas i så stor utsträckning som möjligt innan man åker ut i fält. De som man inte får tag på informeras via ett informationsblad i deras respektive brevlådor. Av säkerhetsskäl ska man se till att projektledare, sektionschef eller ersättare för dessa har kännedom om i vilket landskapsavsnitt man kommer att arbeta.

Handdatorn förbereds genom att man i ArcMap skapar en exportmapp för ArcPad som kopieras till SD-kortet. Denna bör innehålla fastighetskarta, ortofoto, polygonskiktet med värdekärnor och punktskiktet med tidigare registrerade träd. Man ser till att exportera ett utsnitt – zoomar in och väljer ”current display” och inte ”full extent” innan man exporterar – motsvarande det landskapsavsnitt man tänkt arbeta inom den närmast följande tiden. När man är färdig rensar man bort mappen från SD-kortet så att man kan få plats med ny information.

Man skriver också ut en fältkarta på vilken man kan numrera och hålla ordning på de olika polygonerna samt de anteckningar man gör om dem. Justering av gränser och notering av ersättarträd görs också enklast på denna, även om det är möjligt att göra det direkt i handdatorn.

Det är också lämpligt att ta en titt på befintliga data för redan inventerade träd i området. Om informationen medger en kategorisering i jätteträd respektive hålträd och det har gjorts en bedömning av vitalitet och åtgärdsbehov, ska man i princip inte behöva återinventera dem. Det är dock viktigt att följa upp koordinaterna i fält och se att de är godtagbara.

Slutligen kan det vara på sin plats att kolla upp vilka rödlistade arter man kan komma att träffa på. Man ska dock ha i åtanke att rödlisteskiktet har en ojämn kvalitet med mycket varierande

geografisk precision.

I fält

Innan fordonet lämnas läggs en lapp med kontaktuppgifter så att den syns genom vindrutan. Berörda hus- eller fastighetsägare som man inte har varit i kontakt med får ett informationsblad i brevlådan. Berörda kan även vara de som bor i nära anslutning till det område man rör sig i, som då slipper få ”myror i huvudet” om de av grannarna får höra att det sprungit folk kring deras hus när de varit borta. Informationsbladen är ju dessutom tänkta att skapa intresse för träd- och trädvärden.

Givetvis kan vi inte gå in på tomtmark utan tillåtelse. Handlar det om många träd på en tomt kan man skriva på informationsbladet att man ber att få bli uppringd och sedan återkomma till platsen. Enstaka fristående träd är det smidigast att man bedömer på håll och noterar ”omkrets uppskattad” i fritexten. Känns det lättare att ange stamdiametern så gör man det, men kommenterar på samma sätt.

Inventering av värdekärnor

Om en yta som identifierats som en potentiell värdekärna visar sig tillhöra någon av de prioriterade miljöerna och innehålla skyddsvärda träd enligt kriterierna, ska den inventeras. Det gäller oavsett om den idag är att betrakta som skog. Det allra viktigaste syftet med inventeringsarbetet är att lokalisera gamla och grova lövträd som står trängda – i synnerhet ekar p.g.a. deras känslighet för konkurrens – för att kunna sätta in åtgärder innan det är för sent.

Inventeras bör även miljöer med spärrgreniga exemplar av mer beskuggningståligen arter, då det fortfarande är tydligt att det rör sig om en ursprungligen öppen och kulturpräglad yta. För Skånes del är det av vikt att värna om så kallade utmarksbogar, som i sig tål igenväxning, men som utvecklar andra naturvärden om de har sol-exponerade stammar.

Bestånd av enbart rakstammiga träd, som framför allt ger intryck av skoglig kontinuitet, ska däremot inte inventeras om det ändå inte

– varken i nuläget eller i framtiden – finns anledning att föreslå några åtgärder utöver fri utveckling. Man väljer då i stället att enbart göra en notering i fritexten till polygonen, t.ex. ”enbart rakstammiga bokar”. Ser man att det verkar finnas gott om t.ex. hålträd eller döda träd ska även detta noteras – om förekomsten inte redan är dokumenterad.

Koordinatsättning av de skyddsvärda träden sker lättast genom att låta applikationen i handdatorn hämta koordinaterna från GPS:en och skapa en punkt. I de fall det inte går att ta sig ända fram till ett träd – om det t.ex. står på tomtmark som man inte fått tillstånd att beträda – kan man ofta själv placera punkten i kartbilden i stället. Man noterar då ”bedömd på avstånd” i fritexten.

Gränserna för en värdekärna som inventeras ska justeras så att den omfattar alla de skyddsvärda träd man inventerar och koordinatsätter inom ett inbördes maximalt avstånd på 250 meter. Vid större avstånd ska man dela polygonen. Däremot behöver ingen uppdelning göras utifrån gränser i terrängen, som vattendrag, vägar och järnvägar, eftersom sådana för de flesta trädberoende arter av växter och djur inte utgör spridningshinder. Solitärträd, som står mer än 250 meter från andra träd, kan ligga som fristående koordinater, utan att tillhöra någon polygon.

Inräkningen av ersättarträd görs inom den justerade polygonen. I de fall det finns ersättare med god utvecklingspotential, som hamnar utanför den definierade värdekärnan, kan man göra en notering i fritext, t.ex. ”gott om ersättare, mest ask, NV om objektet”.

Variabler och värden

Omkrets/diameter

Trädets grovlek kan anges med endera av måtten. För lågor tas måttet vid basen, men ovan eventuell rotutvidgning. Om trädet förgrenar sig nedanför brösthöjd mäts huvudstammen. I kommentaren kan skrivas t.ex. ”trestammig nedanför 130 cm”. Lågor som ligger upptravade kan lämpligen hanteras på detta sätt också. Man ska dock bara räkna med de stammar/lågor som uppfyller något av kri-

terierna för att inventeras.

Om förgreningen sker högre upp mäts stammens omkrets/diameter som vanligt, men man kan notera exempelvis ”tvåstammig ovan 130 cm” i fritext, då det handlar om mer spektakulära träd eller sådana där vinkeln mellan stammarna ger anledning att befara att någon av stammarna går omkull. För träd som topphuggits eller hamlats på traditionellt vis, se nedan under rubriken hamling.

Trädslag

De flesta träd anges till släkte. Gråal och klibbal respektive vårtbjörk och glasbjörk noteras således oftast som bara ”al” eller ”björk”. Går det att precisera art så gör man det. Är man osäker på trädslag kan man skriva ”obestämd” alternativt skriva det troliga trädslaget och notera med frågetecken efter i fritexten.

Vitalitet

Det finns möjlighet att notera *Levande*, *Dött stående*, *Dött liggande*, *Högstubbe* samt *Döende*. Träd som toppbrutits, men som fortfarande lever, ska inte noteras som högstubbar. I stället noteras ”toppbruten” i fritexten. Döende noteras när det är sannolikt att trädet har dött inom de närmaste fem åren och näst intill säkert att det inte överlever i tio år.

Exponering

Beroende på om trädets krona har en fri zon om minst 2 m till angränsande trädsgrenverk i <25 %, 25-75 % eller >75 % av sin omkrets anges *Slutet*, *Halvöppet* eller *Öppet*.

Naturtyp

Det går att ange *Allé*, *Park*, *Åker*, *Betesmark*, *Hagmark*, *Bryn*, *Lövskog*, *Blandskog*, *Barrskog*, *Strandkant*, *Bäckravin*, *Väggkant* samt *Övrig öppen*. Det bör vara det intryck som är mest påtagligt utifrån det enskilda

trädet perspektiv som styr vad man väljer att notera och man ska därför inte utgå från hela värdekärnan. Står trädet man inventerar i en påtaglig dunge är det rimligt att notera *lövskog* – även om det är öppen betesmark runt omkring. Det bör dock vara tydligt fler omgivande träd än bara de som fångas in inom kolumnen för ”Expone-ring” ovan. *Bryn* används i vid mening för övergångszoner som inte fångas in under övriga rubriker och inte bara för välutvecklade flerskiktade skogsbryn. *Hagmark* avser träd- och buskrika betesmarker.

Vårdbehov

Fyra olika alternativ kan anges. Dessa är *Akut behov* (inom 2 år), *Åtgärdsbehov* (inom 10 år), *Inget åtgärdsbehov* eller *Fri utveckling*. Det sistnämnda alternativet kan anges i enstaka fall där det är uppenbart att miljön är sådan att det finns känsliga arter, som t.ex. lunglav, som missgynnas av en röjning. Det ingår dock inte i inventeringsmetodiken att göra kvalificerade signalartsanalyser. Den bedömningen får i stället göras i samband med att man planerar de praktiska åtgärderna. Akuta åtgärder handlar i de flesta fall om ekar där yngre lövträd är på väg att växa in i kronan.

Hålstadie

Hålstadier bedöms på en skala mellan 4-7 med tillägget ”b” för hål som har markkontakt och ”a” för de som saknar markkontakt enligt [bild 1](#). I de fall man kan konstatera mulmmängden ska den styra klassningen. I övriga fall ska den största förekommande håligheten anges. Förekommer både a- och b-hål av samma storlek/mulmängd anger man den förra kategorin. I de fall det finns en tydligt större b-hålighet, men det också finns flera fristående a-håligheter eller åtminstone en ”6a”, kan man gärna notera detta i fritexten. Vetter en a-hålighet uppåt, så att den inte utgör någon skyddad miljö för hållevande organismer noterar man detta i fritexten. Också för nedåtriktade a-hål på lågor bör man göra en notering om de är grunda, så att det inte blir någon egentlig skyddad miljö där mulm

kan ansamlas. Ett a-hål bör dessutom inte bara avgränsas av en låg tröskel. Det bör sitta åtminstone några decimeter upp och insidan av dessa ska inte vara i direkt markkontakt eller förbindelse med yttrevärlden genom springor mellan rötterna.

Bild 1.

4 – Träd med liten hålighet och lite mulm (ingångshålets diameter ca 5 cm).

5 – Träd med medelstor hålighet och mycket mulm (ingångshålets diameter ca 15 cm).

6 – Träd med stor hålighet och mycket mulm (ingångshålets diameter ca 30 cm).

7 – Träd med stor hålighet och lite mulm som ligger på marken (ingångshålet stort och når ned till marken).

Hackspetthål

Endast regelrätt uthackade hål som kan fungera som bohål ska noteras, varav de påtagligt ovala anges som *Spillkråka* och de runda som *Övrig spett*. Spår efter födosök ska inte anges här, men kan noteras i fritexten.

Exponerad ved

Exponerad ved anges om sådan finns på stammen eller på grenar med en diameter om minst 30 cm. Arealen ska vara minst en dm². Lös och nästan avfallande bark kan noteras i fritext.

Trädform

Spärrgrenig, *Mellanting* eller *Grenfri stam* noteras. I princip tenderar spärrgreniga träd att ha grenar i det understa grenvarvet som pekar mer eller mindre rakt ut eller är nedåtriktade. När det gäller ekar är kronans projektion – sett från sidan – cirkel- till halvcirkelformad.

Grenfri stam noteras när trädet är tydligt stångformigt, möjligen med enstaka klena och/eller avfallande grenar, innan den högt sittande (minst 4 m upp) kronan tar vid.

Hävd

Bete, *Ohävd*, *Röjning*, *Slätter*, *Åker*, eller *Övrig* kan anges. *Slätter* ska bara anges på ytor med traditionell slätterhävd, d.v.s. öppna gräsytor som slås, men som inte är åkermark, park eller gräsmatta. *Ohävd* ska noteras om det handlar om betesmark, slätteräng eller åker, där hävden ännu är möjlig att återta. Har man noterat lövskog är det onödigt att notera *ohävd* bara för att man bedömer att det finns ett allmänt röjningsbehov. Man bör heller inte notera detta för en tidigare åker som vuxit igen så mycket att man angett naturtypen som "Övrig". Detta kommer i stället in under kolumnen för "Vårdbehov" för de enskilda träden eller i fritexten för den avgränsade värdekärnan. *Röjning* avser sådana åtgärder som gynnar de skyddsvärda träden. Om man har gjort en rent skoglig röjning, utan att friställa dessa, noteras i stället *Övrig*.

Hamlat

Ej hamlat, *Hamling övergiven*, *Nyhamling* och *Pågående hamling* kan anges. Topphuggna träd noteras som "topphuggen" i fritext. Eventuellt kan de anges som "nyhamlade".

Hamlingsdiameter

Om alternativet *Hamling övergiven* noterats, anger man här den genomsnittliga diametern på de grenar som utgår från det senaste hamlingsstället, mätt vid deras grenbas.

Naturminne

Ja/Nej.

Brandspår

Ja/Nej.

Signalarter

Upp till fem olika signalarter per träd kan noteras. De som inte är med i listan kan i stället skrivas in i fritexten. Här kan det också vara lämpligt att ange om någon art är speciellt ymnigt förekommande. Det är inte obligatoriskt att ange signalarter, men det är självklart något som bör göras i de fall det handlar om sådana man de facto ser och med säkerhet kan identifiera. Noterar man arter som man inte kan knyta till ett enskilt träd, men som är värda att dokumentera, gör man det i fritexten till värdekärnepolygonen.

Fritextnoteringar

Man bör generellt sett undvika fritexter, då de är tidskrävande och svåra att göra utsökningar på. De blir dock mer användbara om de följer en så enhetlig terminologi som möjligt. Vedsvampar och kläckhål noteras exempelvis bara vid rikliga förekomster. Är man osäker på om ett träd har topphuggits eller om det utgör ett riskträd är det tillåtet att sätta ett frågetecken efter, men det är bättre att bestämma sig för det ena eller det andra alternativet. Termerna nedan används när det handlar om påtagliga fall:

Bedömd på avstånd

Flerstammig ovan 130 cm

Flerstammig under 130 cm

Gnagskada

Grova nedfallna grenar

Hackspår

Kläckhål

Lös bark

Riskträd

Savflöde

Toppbruten

Toppuggen
Vedsvampar
X (antal) stammar

Appendix 2

Personer inom projektet

Hanna Barck	080625 - 091231
Mayra Caldiz	070502 - 080229
Marit Engquist	070820 - 091231
Emma Holmström	080512 - 081231
Per Levenskog	060901 - 090831
Ken Lundborg	070502 - 081231 & 090501 - 091231
Nils-Otto Nilsson	080512 - 081005
Karin Petersson	070903 - 080413
Annette Schiemann	081101 - 091231
Lotta Tornler	070903 - 091231

Kontaktperson Skötselgruppen 2010

Karl-Johan Pålsson Tel: 040/252493
E-post: karl-johan.palsson@lansstyrelsen.se

Rubrik 18/22 Segoe Light

Text 10/18 Segoe Light: Olupta nis ariatur aspitem oditiusae dus aut od magnis dem harum aspera custiissit audiciis a sequod maio quia veliqui tem am con repro blabore voluptas et estis derum solor aut alique evenda soluptio. Ut volorum faci debitio mo con platquam dolor re volor sim ruptatus dolor rem fuga. Demquo dipsam ist, conectae restiat.

Evendandus et volorep udigend itiuisti utem repratur arum, officia delicta dolore as none ommost, id etum dolo cum assint et que prem faci odit vellaut aut laboria videbit auteritat qui volup tiatur as que quae earum audam dolupis non con rest.

Epernat emporio saperem ut imincilitia qui inis sum et quam volorem endam, qui optaqui velitasimi, quam estrum alitatese consequo tem exce arit laborer chiciisciis ent aut reptati istibus.

**Länsstyrelsen
Skåne**

www.lansstyrelsen.se/skane